

ÖLÜM HÜKMÜ VE TARİHİ GERÇEKLER

Sedat ADIGÜZEL*

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının en güçlü kalemlerinden birisi olan Elçin, 1943 yılında Bakü'de doğdu. Babası ünlü hikaye ve roman yazarı İlyas Efendiyev'dir. Azerbaycan Devlet Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Fakültesinde öğrenim gördü. Azerbaycan İlimler Akademisi Nizami Dil ve Edebiyat Enstitüsünde asistan, 1970'te Azerbaycan Bedii Nesri Edebi Tenkitte çalışmasıyla filoloji doktoru oldu. Azerbaycan yazarıca ittifakı idare heyet sekreterliği, Edebiyat ve İncenanat gazetesinin redaksiyon heyetinde görev aldı. Daha sonra Vatan Cemiyeti başkanı oldu. 1993'te Azerbaycan başbakan yardımcısı olarak çalışmaya başladı.

Elçin, roman, hikaye, eleştiri ve senaryo sahalarında birçok eser vermiştir. Elçin'in eserleri şunlardır: Bin Gecedan Biri, Açık Pencere, Sos, Gümüşi, Narıncı, Bu Dünyada Gatarlar Gider, Bir Görüşün Tarihçesi, Günay Yalçın Nigar Bir de Bir Selim, Tenkit ve Edebiyatımızın Problemleri, Bülbülün Nağlı, Mahmut ve Meryem, Beş Dakika ve Edebiyat, Ak Deve, Ölüm Hükümü, Şuşa Dağlarını Duman Bürüdü.

Elçin'in eserleri birçok dile çevrilmiştir. Türkiye'de yayınlanan eserleri ise şunlardır, Yusuf Gedikli tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan Şuşa Dağlarını Duman Bürüdü ve Ölüm Hükümü.Dr. Ali Duymaz tarafından aktarılan Mahmut ile Meryem ve Ak Deve'dir.

Sovyet komünist emperyalizminin baskısı altında benliklerini, kültürlerini, dillerini ve dinlerini kaybetmeye zorlanan Orta Asya Türkleri, millet olma özellikleri ellerinden alınıp 'Bir Sovyet Milleti' olma idealine hiçbir zaman baş eğmemiş millet olma şuurunu daima korumuşlardır. Bu baskı döneminde yetişen Azeri şair ve yazarlar öldürülme ve sürgüne gönderilme pahasına da olsa kendi doğrularını yazmış ve Azeri Türk'ünün millet benliğini koruma ve ona sahip çıkma ruhunu canlı tutmuşlardır. Bu yazarlardan birisi de Elçin'dir. Ölüm Hükümü isimli eserinde Elçin bazen çok sert bir şekilde bazen de alay ile rejimin bütün zorbalıklarını ve akıl almaz uygulamalarını dile getirmiştir. Ölüm Hükümü'nü Türkiye Türkçesi'ne aktaran Yusuf Gedikli, kitabın arka kapağında eser hakkında şunları yazmaktadır. "Yazarın şimdi sunduğumuz Ölüm Hükümü romanı ise Sovyet devrine siyasî, iktisadî, ve sosyal bakımdan ışık tutan çok yönlü bir eserdir."

Roman, Azerbaycan'daki yetmiş yıllık Sovyet rejiminin ne kadar zalim, ne kadar adaletsiz ve ne kadar ahlaksız olduğunu bütün somutluğuyla gözler önüne

* Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

sermektedir. Roman da zengin şuuraltına sahip kahramanların psikolojik durumlarını da oldukça güzel bir şekilde yansıtmaktadır.

Ölüm Hükümü'nde Sovyet rejiminin Azerbaycan'da uyguladığı baskı ve zulüm sonucunda toplumun yaşadığı bunalımları ve bozuklukları, rejimin yetiştirdiği insanlarda psikolojik ve ahlaki bozuklukları görüyoruz.

Romanın kısaca özeti şöyledir; Yazar, Ölüm Hükümü romanına Tilki Geldi Kabristanlığının köpeği olan Gicbeser'in hikayesi ile başlamaktadır. Gicbeser, Kabristanlığın müdürü olan Abdül Gafarzade'nin emriyle bekçi Eflatun tarafından yavruyken beslenmeye başlanır. Gicbeser büyüyünce artık yavruyken gördüğü ilgiyi göremez ve kabristanlıktan ayrılır. Romanın ikinci bölümünde talebe Murat Yıldırım'ı anlatılmaktadır. Murat Yıldırım Azerbaycan Devlet Üniversitesi, dil ve edebiyat fakültesi dördüncü sınıfında talebedir. Hatice kadının evinde Hüsrev Muallim ile birlikte kalmaktadır. İçine kapanık, insanlardan kaçan bir kişiliğe sahiptir. Çok başarılı bir öğrenci olmasına rağmen üniversiteye girmekte çok zorlanmıştır. Çünkü sınavı kazanmak için ya rüşvet vermek ya da çok tanınmış birisinin yakını olmak gerekmektedir. Kazandığı bir sınavı hiç yazılmamış olan Azizimin Cefası romanını kimin yazdığını bilemediği başka bir sınavı ise Puşkin'in oğlunun ve kızının adını bilemediği için kaybetmiştir. Murat Yıldırım'ın amacı yazar olmaktır, bunun için çok çalışır. Murat Yıldırım'ın iç dünyasında sürekli olarak insanları, düzeni ve yaşamı sorgulamaktadır. Hatta Kuran'da okuduğu ayetleri dahi yaşanan hayatta olan kötülükler yüzünden zaman zaman kendi iç dünyasında değerlendirir ve sorgular. Hatice Kadın, Murat Yıldırım ve Hüsrev Muallim'in ev sahibidir. Çok cimri bir kadındır, çekirdek satarak ve evinden aldığı kirayla geçinir. Balaniyaz adında fare avcılığı yapan bir oğlu vardır. Balaniyaz Annesini çok arayıp sormaz, Hatice Kadının da bundan pek şikayetçi olduğu yoktur en azından oğlu ondan para istemeye gelmemektedir. Balaniyaz annesinin ölümüne bile sonradan gelir. Hatice kadının ölümü bütün mahalleliyi bir araya getirir. Onu Tilki Geldi Kabristanlığına defnetmek isterler, fakat Hatice kadının oraya defnedilmesi oldukça zordur. Romanın Üçüncü bölümü Abdül Gafarzade adını taşımaktadır. Abdül Gafarzade kabristanlığın müdürü ve çok çalışkan bir insandır. Genç yaşta oğlunu kaybetmiştir. Eşi Karatel ile birlikte yaşar. Karatel oğlu öldükten sonra sürekli olarak hastadır. Abdül Gafarzade her yıl hile ile mezarlık planını doldurur, kafasından ölü isimleri ve adresleri yazarak kendi parasından bunları karşılar devletten mada'ya alır. Abdül Gafarzade, çeşitli yollarla para kazanmaktadır. Oldukça zengin ve nüfuzlu bir insandır. Her istediğini yapabilecek bir güçtedir. Kendinden üstteki makamlara rahatlıkla ulaşabilmektedir. Kanunla Oynamak Olmaz bölümünde, Murat Yıldırım ve Hüsrev Muallim, Hatice kadın için kabristanlıktan yer almaya giderler ama paraları olmadığı için yer alamazlar ve kanuna karşı çıktıkları gerekçesiyle polis tarafından dışarı atılırlar. Tongal adını taşıyan beşinci bölümde Hüsrev Muallimin hayat hikayesi anlatılmaktadır. Hüsrev Muallim Hadrut kentinde eşi Şirin ve çocukları Cafer, Aslan ve Azer'le birlikte yaşamaktadır. Bir konferans için Şuşa'ya gider. Hüsrev Muallim Şuşa'da iken Hadrut'ta taun salgını başlar. Hadrut'a giriş

çıkış yasaklanır. Hüsrev muallim'e bu haber çok geç ulaşır. Hadrut'a gelir fakat şehre alınmaz. Hüsrev muallimin eşi ve çocukları bu salgında ölürlür. Hadrut'ta salgının önüne geçebilmek için kentin dışında tongal adı verilen bir ateşte ölenlerin cesetlerini yakarlar, halkın bu ateşten haberi yoktur. Halk tongalın haberini alınca yakınlarının cesetlerini kurtarmak için oraya gider

fakat başarısız olurlar. Hüsrev Muallim bundan sonra Hadrut'tan ayrılır ve içine kapanık bir hayat yaşamaya başlar. Altıncı Bölüm yine Gicbeser'in hikayesidir. Bir dar alanda sarhoş birkaç insan ve bir kadının şarap yüzünden kavgaları ve halkın onları oradan kovması anlatılmaktadır.

Romanın dikkat çeken bölümlerinden birisi de Ziyafettir. Bu bölümde bir okul müdürü olan Elesger Muallimin kızı Arzu'nun doğum gününde okulun öğretmenlerine verdiği ziyafet ve bu ziyafette olan olaylar anlatılır. Arzu çok okuyan ve Stalin'i babasından da çok seven icabında babasını bile ihbar etmekten kaçınmayan bir kişidir. Yaş günü kutlamasına Hüsrev Muallim ve yeni eşi Gülzar da katılırlar. Hüsrev Muallim Gülzar'la evlenince içine kapanıklığını atmış ve insanların arasında dönmüştür. Toplantıda Hıdır Mallim, Stalin ve Cafer Bağirov'un şerefine kadeh kaldırmak ister ve herkesi buna zorlar. Hüsrev Muallim buna karşı çıkınca toplantı karışır çünkü Hıdır Muallim insanları ihbar etmeyi seven ve bu yolla yükselmeyi hedefleyen bir kişidir. Toplantıdaki herkes bu olayın onların sonu olacağını anlar. Bu olay Elesger Muallim'in evinde olduğu için en çok o etkilenecektir. Bunları düşünerek Hüsrev Muallim'i kendisi ihbar eder. Elesger Muallim'in Cafer Bağirov'un çocukluk arkadaş olduğunu bilenler ona bir şey olmayacağını düşünmektedirler. Sekizinci bölümde Mir Cafer Bağirov ve onun kişiliği anlatılmaktadır. Sovyet Rejiminde hiç kimsenin yeri sağlam değildir. Bugün rejimin en sadık taraftarı olarak bilinen kişiler yarın halk düşmanı olarak ilan edilip ya sürgüne gönderilir ya da kurşuna dizilir fakat Cafer Bağirov farklıdır. O yıllardır Azerbaycan'ın yöneticisidir. Bu bölümde Bağirov'un yeni komiserle görüşmesi anlatılır. Cafer Bağirov ilginç bir kişidir. Yüzü hiç gülmeyen, Azerbaycan'ın en büyüğü fakat bu büyüklüğün yanında yalnız bir kişidir. Bağirov Stalin'e çok yakındır. Bağirov bütün büyüklüğüne rağmen zaman zaman halktan birisi olmaya heveslenmektedir. Komiser, Elesger Muallimin ihbarını Bağirov'a iletir. Bağirov Elesger Muallim'i ve çocukluğunda yaşadığı olayı hatırlar. Çocukken Elesger Muallim, Bağirov'a okuması için Gülliver'in kitabını verir. Bağirov kitabı çok beğenir ve Elesger Muallim'den ister fakat kitabı alamaz ve hırsından ağlar. Bağirov bu olayı hiç unutamaz. O gece Elesger Muallimin evinde toplantıya katılan bütün öğretmenler evlerinden alınarak götürülürler. Bir daha onlardan hiç kimse haber alamaz. Dokuzuncu bölüm Olum Ya Ölüm. Bu bölüm hapisnede olan olayları anlatılmaktadır. Olay yeri Hüsrev Muallim'in bulunduğu koğuşdur. Buraya getirilen insanların sonlarının ne olacağı belli değildir. İnsanları konuşturmak için öldüresiye döverler, sadece soyadı söylenerek çağrılan insanların kesinlikle öldürüleceğini herkes bilir. Azerbaycan'da Hamlet olarak tanınan meşhur bir sanatçı da Hüsrev Muallim'in koğuşuna getirilir, öldüresiye dövülmüştür. Hamlet, Shakespeare'in

“Olmak ya da olmamak” monoloğunu söyler. Hüsrev Muallime on yıl ceza verilir ve Sibiryaya gönderilir. Onuncu bölümde Gicbeser’in çöplükte yiyecek birşeyler bulması, başka bir köpeğin saldırısına uğraması ve sağlıkçıların elinden kurtulması anlatılmaktadır. Roman, Abdül Gafarzade’nin mezarlıkta yaptığı işlerin anlatılmasıyla devam eder. Abdül Gafarzade mezarlığı kendi ticaret yerine çevirir. Alkol sattırır, fuhuş yapılmasına göz yumar. Cenaze sahiplerinden zorla para alır. Mezarlıkta çalışan herkes bundan faydalanır ama en fazla kazancı olan Abdül Gafarzade’dir. Morgu bu işlere kapatmaya karar verince Burun isimli kabadayı buna karşı çıkar fakat o da Abdül Gafarzade ve adamlarıyla başa çıkamaz. Abdül Gafarzade yeni tanıştığı Roza adındaki Asuri kızıyla Moskova’da lüks bir otelde kalır ve para harcamaktan hiç çekinmez ve canı kemeç dinlemek isteyince Bakü’den uçakla kemeçci getirtir. Sarı Bülbül parçasını dinleyince kardeşi Hıdırı hatırlar. Moskova’dayken eşi Karatel’in hastalandığı haberini alır ve Bakü’ye döner. Onikinci bölümde Hüsrev Muallim sürgünden dönerken trende Arzu’yla karşılaşır. Hüsrev Muallim Arzu’yu tanımaz fakat o Hüsrev Muallim’i tanır. Arzu trende kondüktör olarak çalışmaktadır. Hüsrev Muallim’in ölmemiş olmasına çok şaşırır. Çünkü onunla birlikte götürülenlerin hepsi öldürülmüştür. Hüsrev Muallim’e adresini verir, bir müddet sonra Hüsrev Muallim Arzu’yu ziyarete gider. Arzu ona hayatını anlatır. Üç kez evlenmiş bu evliliklerinden üç oğlu olmuştur. Şimdi tek başına yaşamaktadır. Romanın onüçüncü bölümünde yine Gicbeser anlatılmaktadır. Gicbeser zengin birisinin yol kenarına attığı bir kuzu budu bulur. Eti yemek için uygun bir yer ararken yolda iki araçla toplantıdan dönen şair ve yazarlar bu eti Gicbeser’e çok götürürler ve arabalarıyla onu kovalamaya başlarlar. Gicbeser bir müddet etle birlikte kaçır fakat daha sonra eti bırakarak canını zor kurtarır. Ondördüncü bölümde Abdül Gafarzade anlatılmaya devam etmektedir. Abdül Gafarza’de Hıdır’ı hatırlar. Hıdır’ın evden götürülüşü ve bir daha dönmeyişi gözlerinde canlanır. Mezarlıkta Molla Esadullah’la karşılaşır ve ona sorular sorar. Abdül Gafarzade mollalardan da para almaktadır. Daha sonra oğlunu ve onun ölümünü hatırlar. Oğlu Orduhan yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak çok genç yaşta ölmüştür. Abdül Gafarzade Moskova’dan doktorlar getirmiş fakat onlarda bir çare bulamamıştır. Abdül Gafarzade ve Karatel bu ölüme alışamamışlardır. Oğlunun öldüğü gece biriktirdiği altınları onun toprağına karıştırır, daha sonra Gafarzade, Tilki Geldi Kabristanlığı’ndaki mezarları açtırıp oradaki altın dişleri çıkarmak ister, tonlarca altın elde edeceğini düşünür fakat oğlunun mezarı aklına gelince bu fikrinden vazgeçer. Oğlunun mezarını oraya gömdüğü altınlar için mi yoksa oğlu için mi ziyaret ettiği hususunda içinde şüpheye düşer. Onbeşinci bölümde Murat Yıldırım, Abdül Gafarzade’yi öldürmeye karar verir ve bir bıçak alır, kabristanlığa gittiğinde Hüsrev Muallim de oradadır. Yazı işleri müdürünü götürür ona Abdül Gafarzade’den Hatice kadın için yer almasını ister, yazı işleri müdürü Murat Yıldırım’ı tanır ve ilk fırsatta gönderdiği hikayeyi yayınlacağını söyler. Yazı işleri müdürü Gafarzade ile konuşur ve yer alır. Abdül Gafarzade’nin odasına girerler. Hüsrev Muallim, Gafarzadenin üzerine saldırır ve boğazını sıkır, Gafarzade zor kurtulur ve boğazından kan gelir. Bu bölümde Murat Yıldırım’ın yazdığı hikaye anlatılır.

Ahmet Melikli kelebekler üzerine araştırma yapmaktadır. Yeni bir kelebek türü bulur ve adını Zehra kelebek koyar. Bir arkadaşının eşinin cenazesine katılır. Evine dönerken tramvayda birisiyle karşılaşır. Çok garip bir kişidir. Ahmet Melikli'den iki isteğini söylemesini ister. Ahmet Melikli şaşırır. Biraz düşündükten sonra ilk isteğini bin yıl yaşamak olduğunu söyler. O kişi ikinci isteği için ertesi gün aynı yere gelmesini ister. O gece Ahmet Melikli'de çeşitli değişiklikler olur, vücudu zindeleşir. Daha sonra düşününce bu isteğinin kendisini mutlu edemeyeceğine karar verir. Ertesi gün aynı kişiyle görüştüğünde birinci isteğinden vazgeçtiğini söyler ve mutlu olur. Onaltıncı Bölümde Abdül Gafarzade'nin düntürü olan Müşşit Gülcahani anlatılır. Gülcahani yazardır, yazdığı kitapları Gafarzade'nin sayesinde yayınlamaktadır. Gafarzade, Gülcahani'yi arar ve tanıdığı profesöre gitmek istediğini söyler. Birlikte doktora giderler. Doktor Gafarzade'yi muayene eder ve hiçbir şeyi olmadığını söyler. Doktor daha sonra Gülcahani'yi arayarak Gafarzade'nin kanser olduğunu söyler. Gülcahani, Gafarzade ölürse son kitabını yayınlamayacağını düşünerek üzülür. Kak Dela bölümünde Hatice kadının Tilki Geldi Kabristanlığına değil yeni kabristanlığa defnedildiği anlatılır. Hüsrev Muallim ve Murat Yıldırım, Balaniyaz tarafından evden çıkarılır. Romanın son bölümü intihar adını taşımaktadır. Roman Gicbeser'in intiharıyla biter. Gicbeser tren raylarının üzerine gider ve orada yatar ve trenin gelmesini bekler ve tren gelip Gicbeseri öldürür.

Elçin'in Ölüm Hükmü romanı şahıs kadrosu olarak da oldukça ilginçtir. Romanda en dikkat çekici ve romanın üzerine kurulduğu karakterler Hüsrev Muallim, Abdül Gafarzade, Murat Yıldırım, Hatice Kadın, Arzu, Elesger Muallim ve Gicbeser'dir. Romanın en dikkat çekici karakteri Gicbeser'dir. Gicbeser bir köpeğin adıdır. Ölüm Hükmü bu köpeğin hikayesiyle başlar ve yine Gicbeser'in ölümüyle sona erer. Gicbeser romanda zulüm ve baskı rejiminde hayattan bir beklentisi olmayan ve ölmeyi yaşamaya tercih eden sembolik bir karakterdir. Hüsrev Muallim, romanın en belirgin tipidir. Hayatı boyunca sıkıntı içerisinde yaşamıştır. Hadrut şehrindeki taun salgınında eşini ve üç çocuğunu kaybetmiş, daha sonra bir toplantıda söyledikleri yüzünden on yıl Sibiry'a sürgün hayatı yaşamış, yeni evlendiği Gülzar da onu beklememiş başka birisiyle evlenmiştir. Sürgünden sonra yaşamı tek başına sürdürmüştür. Tilki Geldi Kabristanlığının müdürü olan Abdül Gafarzade çalışkan ve kurnaz bir kişidir. Her şeyi kendi menfaati için yapmaktadır. Ulaşamayacağı yer ve kişi yoktur. Mezarlıkta çalıştırdığı insanlarla bir mafya kurmuş, çevirdiği işler sayesinde oldukça zengin olmuştur. Murat Yıldırım, Bir köylü gencidir, üniversiteyi kazanmak için çok çalışır fakat kimseye rüşvet vermediği ve üst makamlarda bir tanıdığı olmadığı için üniversiteyi ancak dört yıl sonra kazanabilir. Amacı yazar olmaktır. İnsanları ve yaşamı sorgulayan içine kapanık bir kişidir. Hatice kadın, Hüsrev Muallim ve Murat Yıldırım'ın ev sahibidir, oldukça cimri bir kadındır. Arzu, Elesger Muallim'in kızı tam anlamıyla bir rejim çocuğudur. Stalin'i babasından bile çok sever gerektiğinde babasını bile halk düşmanı ilan edebilecek kadar rejim taraftarıdır. Herkes onun büyük bir insan olacağını düşünürken o bir trende kondüktör olur. Romanda yer alan tarihi kişiliklerden en

önemli ikisi Stalin ve Mir Cafer Bağırov'dur. İkisi de zalim kişilerdir ve idealleri uğruna insanlara her türlü eziyeti yapmaktan çekinmezler.

Mir Cafer Bağırov (1896- 1956) Romanın sonundaki şahıslar dizininde şöyle anlatılmaktadır: "Kuba doğumludur. Azerbaycan gizli polis teşkilatının başkanıydı. 1927'de su teserrüfatı idare başkanı oldu. 1929'da adı değişip Baş Siyasi İdare olan eski vazifesine döndü. 1933'te Bakü ve Azerbaycan Komünist Partisinin birinci katibi seçildi. Stalin'in sadık bir avanesiydi. Ona dayanarak Azerbaycan'ı kan ve teröre boğdu. Zamanında Azerbaycan çok kanlı bir terör hareketine maruz kalmış, bir çok Azerbaycanlı aydın tutuklanmış, sürülmüş ve çoğu öldürülmüştür.

Bağırov Azerbaycan'ın Stalin'iydi. Kafkas Ülke Komisyon'u 1922'de siyasi suçluları dövdüğü için onu suçlamıştı. Bağırov 1937'de cumhuriyetin maarif komiseri Memmed Cuvarlinski'yi ve sinema fotoğraf idaresinin reisi Gulam Sultanov'u bizzat kurşuna dizmişti.

Stalin'in ölümünden sonra iktidara gelen Nikita Segeyeviç Hruşşov, 1956'daki yirminci parti kongresinde Stalin devrini şahsa tapınma devri olarak niteleyip cinayetlerini açıklamıştır. Bağırov da mahkemeye sevk edilmiş ve 1956'da kurşuna dizilerek idam edilmiştir."¹

Ölüm Hükümü'nde anlatılan olaylar bir hayal ürünü değil tamamiyle gerçeği yansıtan yaşandığı dönemin olaylarıdır. Elçin, Ölüm Hükümü'ne anlattığı olaylar ve kişilerle rejimin Azerbaycan'da uyguladığı bir milleti kültürüyle, diliyle ve diniyle yok etme projesini tüm gerçekleriyle gözönüne sermektedir. Rejimin yetiştirdiği hastalıklı bir neslin sonunu hem alaycı hem de acıklı bir şekilde anlatmaktadır.

M.B. Mehmetzade, Azerbaycanda Sovyet İmha Siyaseti başlıklı yazısında Sovyet hükümetinin Azerbaycan'da yaptıklarını imha olarak değerlendirir. "Bütün milletleri karıştırıp kaynaştırma suretiyle tekbir dil ve tek bir kültür etrafında 'sosyalistik' bir Sovyet milleti vücuda getirmek için muntazam bir program ve mürettep bir plan dahilinde hareket eden Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve onun hükümet adını taşıyan tethiş ve imha makinesi zengin bir medeniyet mirasına ve kültür geleceğine malik tarihi milletleri birer milli varlık olarak yoketmekle meşguldür."²

Romanda bu yoketme siyaseti görebilir ve yaşanan olayları tüm yönleriyle değerlendirebiliriz. Orta Asya Türklerinin millet olma özelliklerini ellerinden almak için mümkün olan herşeyi yapan Sovyet rejimi bütün Orta Asya'yı büyük bir mezarlık haline getirmiştir. Ölüm Hükümü'nde kabristanlık sanki tüm Orta Asya'nın kaderidir. Tilki Geldi Kabristanlığı romanın akışı içerisinde iki şekilde değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi tüm milletlerin çok değer verdikleri bilhassa Türk milleti için oldukça mühim yerler olan kabristanların Sovyet döneminde ne hale

¹ Elçin, Ölüm Hükümü, (Aktaran: Yusuf Gedikli), İstanbul, 1996, s.495.

² M.B. Mehmetzade, Azerbaycanda Sovyet İmha Siyaseti, Dergi, Münih, 2. Yıl, No:5, s. 51.

geldiğidir. Kutsal yer olan mezarlık her türlü alış verişin yapıldığı, içki içilen, kadın pazarlanan ve insanların ölümlerini defnetmek için rüşvet vermek zorunda oldukları yerler haline gelmiştir. Tilk Geldi Kabristanlığı küçültülmüş Sovyetler Birliğidir. Bütün işler rüşvetle ve kanunsuzlukla yürütülmektedir. Diğer bir açıdan şu şekilde değerlendirebiliriz. Sovyet rejiminin yaptığı zulüm Azerbaycan dahil tüm Orta Asya'yı bir mezarlık haline getirmiştir. Romanda anlatıldığı şekliyle bütün aydınlar, şairler, yazarlar ve öğretmenler birileri tarafından halk düşmanı olarak ilan edilip tutuklanıyor ve onlardan bir daha hiçkimse haber alamıyor. Hüsrev Muallim'in hapishanede yaşadıkları bunun iyi bir örneğidir.

*"Bakü'nün garp tarafında yer alan Keşle hapishanesinin bir hücrelerinde oniki kişiydiler. Şairdi, dramacıydı, dört profesördü, edebiyatşinas, folklorcu, filozof ve dilci-neşriyat müdürüydü, mektep müdürüydü, kütüphaneciydi, redaktördü, Hüsrev Muallimdi bir de başka bir kişiydi."*³

Yazarın burada dikkatimizi çekmeye çalıştığı nokta hücrede olanların isimleri değil hüviyetleridir, yani bir milletin aydınlarıdır. Kültürü yok edilmeye çalışılan milletin ilk önce aydınları yok ediliyor. Bu dönemde öldürülen ve sürgüne gönderilen Azeri Türkü'nün sayısı yüzbinlerle ifade edilmektedir. 1929-1931 yıllarında yüzbinden fazla Azeri 30-31 Mart katliamı olarak bilinen katliamda ondört bin Azeri, 28 Mayıs 1920 Gence isyanında on gün içerisinde onbeş bin Azeri Türkü şehit edilmiştir. M.B. Mehmehzade makalesinde bu katliamlarda öldürülenleri şu şekilde anlatmaktadır. *"... On günden fazla süren isyanın tenkilinden sonra umumi katliamlar hüküm sürmeye başladı ve isyan günlerinde verilen kurbanlar hariç olmak üzere, bu katliamda Gence onbeş bin şehit verdi idam edilenler arasında zabitan, asker, idari ve mülki teşkilatın başında duran münevverler, ictimai zümrelere mensup bulunanlar, din uleması, öğretmen kadrosu, köylü, işçi, kadın ve erkek, çoluk ve çocuk, herkes vardı. Büyük muallim ve edebiyat tarihçisi Feridun Bey Göçerli başta olmak üzere Yüksek Pedagoji Mektebinin öğretmen kadrosu bu kurbanlar arasındaydı. Azerbaycan devlet adamlarından Gence valisi Doktor Hüdadat Bey Refibeyli, pedegoglardan Mirza Abbas, Kasım Bey Kasımzade, İslam Bey Kabuloğlu ve daha birçokları teröre kurban gitmişlerdi. Orduya mensup olanlardan başta isyana iştirak töhmetiyle halk kitlesi kafilere kafilere öldürülmüştür. Şehir ve civarı tamamiyle tahrip edilerek harabeye çevrilmiştir, şehir ahalisi etrafa dağılmış ve Gence uzun müddet boş kalmıştır."*⁴

Bu katliamlar sadece Azeri Türkü'nün toplu halde imha edilmesiyle kalmamış, böyle kanlı bir seferde milli kültüre karşı başlatılmıştır. Dil, alfabe, edebiyat ve tarih yokedilmeye çalışılmıştır. Milli dil olarak Rusça, alfabe olarak kiril alfabesi kabul edilmiştir. Azeri şair ve yazarların eserleri yokedilerek yerlerine Rus şair ve yazarların eserleri yerleştirilmiştir. Tarih tamamiyle yok sayılmış yerine yeni

³ Elçin, age. ,s.287.

⁴ M.B. Mehmetzade, agm., s.56.

tarihler konulmuştur bu suretle Azeri Türkü'nü Türklük Kimliğinden uzaklaştırmak sosyalistik bir millet haline getirmek amacı güdülmüştür. "Azerbaycanlıların Türklüğü inkar ediliyordu mekteplerdeki genç nesil milli benlikten, milli hafızadan, milli şuurdan mahrum olarak yetiştirilmek isteniliyordu ecdadımızın hürriyet ve istiklal uğrunda şanlı mücadelesi emperyalizm uşaklığı, cehalet ve gericilik alameti Moskova'nın emperyalizmi ise medeniyet ışığı şeklinde tasvir olunacaktı. Azerbaycanlılar milli tarihleri, milli kültürleri ve milli mefahirleri ile değil, müstevli milletin tarihi, kültürü ve mefahiri ile övünecekti. Ve Türklük ile tamamıyla alakasını kesmek için şerefle taşıdıkları Türk Ünvanını terk etmelerine resmen karar veriliyordu."⁵

Ölüm Hükümü romanında bu şekilde yetişen nesle iyi bir örnek olarak Arzu'yu görmekteyiz. Arzu geçmişiyse tamamen alakasını kesmiş, bir Türk'ten ziyade Rus gibi düşünmeye ve yaşamaya başlamıştır. Okulunda yapılan bir anketi Arzu şöyle cevaplar:

" 1- En çok sevdiğin insan?

Arzu büyük kırmızı harflerle yazmıştı: Stalin

2- Sana en yakın ve en sevimli olan adam?

Arzu büyük kırmızı harflerle yazmıştı: Stalin

3- En çok sevdiğin edebi kahraman?

Arzu bu kez mürekkeple şöyle yazmıştı: Pavlik Morozov

4- En çok sevdiğin yazar?

Arzu yine mürekkeple şöyle yazmıştı: Vitali Kubaryov

.....

5-Kimden nefret ediyorsun?

Arzu büyük siyah harflerle yazmıştı: Hüseyin Cavid'den, Abbas Mirza Şerifzade'den, Mikayil Müşfik'ten, Ülkü Recep'ten, Yusuf Vezir Çemenzemimli'den, Neriman Nerimanov'dan, Ruhullah Ahundov'dan ve bütün öteki faşistlerden çünkü Sovyet izcilerinin bahtiyar hayatını mahvetmek istiyorlar!!! Arzu bu üç ünlem işaretini de kırmızı kalemle yazmıştı."⁶ Arzu'nun sevdikleri ve sevmediklerine verdiği cevaplardan artık milli kültürden yoksun ve tamamıyla Rus hayranı bir neslin yetiştiğini görüyoruz. Sovyet rejimi dinin birleştirici unsur olacağını düşündüğünden ve din alimlerinin halkı komünist rejim aleyhinde kışkırtacağından çekindiği için dini ve dine ait olan her şeyi yasaklamıştır. Camiler yıkılmış ve Kuran'ın okunması yasaklanmıştır. "Bundan sonra başlayan müşterek mülkiyet esası üzerine kurulu kohoz devrinde camilerin depo, yatakhane, meyhane ve klüp gibi eğlence yerlerine çevrildiği ve birçoklarının tamamıyla tahrip edildiği görülmektedir. Bunlardan yalnız Bakü'deki meşhur Tazepir Camii'nin kütüphaneye, Gence'deki Şah Abbas

⁵ M.B. Mehmetzade, agm. ,s.64.

⁶ Elçin, age.,s.220.

Camii'nin ise müzeye tahvil edildikleri kaydedilmektedir."⁷ Romanda da bu din tahribatını çeşitli bölümlerde görmekteyiz. "Talebe Murat Yıldırım'ı önceleri sık sık, şimdi ise arada bir Mirza Fethali Ahundov adındaki devlet kütüphanesinde akademik Kraçkovski'nin Rusça'ya tercüme ettiği Kuran'ı okuyordu. Ayetleri iyi anlamak için Azerbaycan Türkçe'sine tercüme ediyordu. İnkılaptan sonra Azerbaycan Türkçe'sinde Kuran neşredilmemişti, bu yüzden kütüphanelerde yoktu. Rusça Kuran'dan istifade etmek içinse özel izin lazımdı ve talebe büyük zorluklarla izin alabiliyordu..."⁸ Dine ait olan her şeyin yok edildiğini gösteren bir bölümde Elesger Muallim'in düşündükleridir. "Bunlar taşlara da düşmandırlar. Bibiheybetteki o güzel camiyi- ki adam bakınca güzelliğine hayran kalıyordu- havaya uçurup dağıttılar, yer ile yeksan ettiler. Maştağada'ki o kadim camiyi de öyle. Azerbaycan'da ne kadar tarihi cami tahrip edildi. Seki'deki o kadim, o güzel cami de keza... Dünyanın en günahsız yeri mezarlıktır, oraya da el attılar, orada da makbereleri dağıttılar. Kabristanlıkta da kötülük aradılar. Hangisini diyesin? Yaşlı, ey alçaklar, ey vicdansızlar, ey nankörler, ey adını yeni hayat kurucusu koyup hayatı dağıtanlar yaşı, diyelim ki, camiler müstümanlıktır sizde İslamla kanlı bıçaklısınız peki o zaman Bakü'nün en güzel yerindeki o kocaman Aleksandır kilisesinin niye taşını taş üstüne bırakmadınız, niye uçurup yokeylediniz?"⁹

Sovyet rejiminin uyguladığı bu baskı ve zulüm dönemi, hedeflenen iyi bir Sovyet nesli yerine psikolojisi bozuk, kendinden bile şüphe duyan bozuk bir nesil yetiştirmiştir. Güçlü olanlar zayıfları ezmiş, mülkiyetin yok sayıldığı bir rejimde her türlü zenginliği elde etmiş ve insanları kendi istekleri doğrultusunda kullanmışlardır. Romanda bunun en iyi örneği Abdül Gafarzade'dir. Gafarzade, bütün gücüne ve zenginliğine rağmen mutsuz ve yalnız bir kişidir. Yine Azerbaycan'ının en güçlü kişisi ve yöneticisi olan Mir Cafer Bağirov'unda sıradan insanlara heveslendiği ve yalnızlık korkusu içinde olduğunu görüyoruz. Rejimin romandaki en kuvvetli savunucusu Arzu da yaşamında mutsuzdur. Hüsrev Muallim, Murat Yıldırım'ı, Hatice Kadın, Balaniyaz, Hıdır Muallim bunların hepsi haytlarında bedbaht insanlardır. Bunlar Azerbaycan halkının yaşadığı olayların ve olumsuzlukların Azeri Türkü'nün üzerinde bıraktığı etki ve insanların yaşam ve ruh hallerini nasıl etkilediğini açıkça göstermektedir. Toplumda yaşam standartları değişmiş, bütün işler artık kanunsuzluk ve düzensizlik içerisinde yürümektedir. Rüşvet, ahlaksızlık, huzursuzluk başını alıp yürümüştür. Eğitim dahil her şey bozulmaya başlamıştır. "Kemiyet keyfiyete tesir etmemeliydi, keyfiyet aşağı düşmemeliydi. Böyle bir tehlikeyi Hüsrev Muallim artık sadece hissetmiyor hatta ayan beyan görüyordu. Kalitesiz öğretmenler yetişmeye başlamıştı. Yavaş yavaş gerçek öğretmenlere üstün geliyorlardı. Böyle giderse bunun sonu ne olacaktı?"¹⁰

⁷ M.B. Mehmetzade, agm., s.67.

⁸ Elçin, age., s.45.

⁹ Elçin, age., s.202.

¹⁰ Elçin, age., s.148.

Ölüm Hükmü, Sovyet dönemini bütün yönleriyle ele alan, bir milletin rejim ve onun taraftarlarının eliyle imha edilmesini, kültür, dil ve din olarak millet olma özelliklerinin ellerinden alınmaya çalışıldığını tarihi bilgilerin ışığında ortaya koyan belgesel bir romandır.